

WYRAZY ZAPOŻYCZONE Z JĘZYKA POLSKIEGO
W SŁOWNIKU GWAR SMOLEŃSKICH
WŁODZIMIERZA DOBROWOLSKIEGO

POLISH LOANWORDS
IN DICTIONARY OF SMOLENSK DIALECTS
OF VLADIMIR DOBROVOLSKY

MARIAN WÓJTOWICZ

ABSTRACT. The analysis comprises a stock of 414 Polish loanwords selected from the dictionary of Smolensk dialects. In the article the following problems are discussed: the stock of loanwords, periods and the process of the borrowing. Most of the words were borrowed as a result of direct language contacts. Some of the words were borrowed through Belarussian. The majority of them were borrowed in the 17th, 19th and at the beginning of the 20th century.

Keywords: Polish loanwords, Smolensk dialects, Dobrovolsky's dictionary, Russian dialect lexicography

Marian Wójtowicz, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska, maw@amu.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-5657-7787

Wzrost zainteresowania kulturą i językiem ludowym, który uwidoczniał się już w połowie XIX wieku, sprawił, że rosyjska leksykografia gwarowa osiągnęła znaczny poziom rozwoju. Różnorodny materiał leksykalny pochodzący w większości z obszaru poszczególnych guberni europejskiej części Rosji stał się podstawą wielu słowników gwarowych, które zaczęły ukazywać się pod koniec XIX wieku jako odrębne opracowania lub w postaci dodatków do prac dialektologicznych. Ówczesna leksykografia wychodziła z założenia, że fakty językowe powinny się ujmować łącznie z etnograficznymi i że słownictwo gwarowe należy ukazywać na tle życia i zwyczajów ludowych. Pierwszym słownikiem, w którym założenie to znalazło pełne odbicie, było dzieło Aleksandra O. Podwysockiego, obejmujące słownictwo gwarowe całej guberni archangielskiej [Подвысоцкий 1885]. W krótkim czasie stało się ono wzorem dla autorów kolejnych słowników. Do tego grona należy Włodzimierz Dobrowolski (1856–1929), rosyjski etnograf i znawca folkloru, autor słownika gwar smoleńskich [Добровольский]. Słownik

opiera się na opublikowanym przez Dobrowolskiego czterotomowym zbiorze smoleńskich materiałów etnograficznych, z których wydobył on słownictwo gwarowe i uzupełnił wyrazami wybranymi z prac innych autorów [Сороколетов, Кузнецова 1987: 64]. Wartość słownika ocenił jego pierwszy recenzent Ewfimij F. Karski, który odnotował, że chociaż materiał w nim zebrany pochodzi ze stosunkowo niewielkiego obszaru, to jednak jest wystarczająco pełny i wyróżnia się bogatą treścią [Карский 1962: 442]. Pomimo wielu niedociągnięć leksykograficznych dotyczących nieuregulowanej postaci zapisu wyrazów hasłowych (zapisy na wpół fonetyczne, wg Karskiego „в полуфонетическом виде”), naruszeń porządku alfabetycznego, różnych sposobów podawania znaczenia wyrazu, słownik Dobrowolskiego do czasu ukazania się nowoczesnego obszernego słownika gwarowego był jedynym zbiorem słownictwa gwar smoleńskich [ССГ].

Ze słownika Dobrowolskiego ekscerpowano 414 wyrazów, które w różnych okresach zostały zapożyczone z języka polskiego do gwar smoleńskich¹. Do najstarszych należą wyrazy zapożyczone do XV wieku. Grupa ta liczy 19 wyrazów (5%), wśród których najwięcej jest rzeczowników, np.: *войт, жовнер, махина, маятность* ‘posiadłość’, *пани, пригода* ‘przygoda; nieszczęśliwy wypadek’, *рада, размова, хуста* || *хвуста, цебир, шкода*. Jest też kilka czasowników: *мовить, мусить, муровать, позычить, пророковать*, przymiotnik *пышный* i przysłówek *досыть*.

Z XVI wieku pochodzi 60 wyrazów (15%). Przeważają tu rzeczowniki nazywające rozmaite przedmioty codziennego użytku, nazwy odzieży, produktów przeznaczonych do spożycia: *вага* ‘drąg, dźwignia’, *жупан, жур, кармазон* ‘rodzaj sukna’, *келих, ланцуг, цыбуля, шкатула*; nazwy pomieszczeń, budowli, instytucji: *камора, кляштор, сенат*; nazwy osób: *блазен, господыня, лотр, пан, персона, хлопец, швагер, швагерка*; nazwy pojęć abstrakcyjnych: *година, жарт, намова* ‘oszczerstwo, obmowa’, *плюгавство, послуга, проба, регула, роскошь* ‘bogactwo, obfitość’, *смова* ‘zmówiny’. Nieliczne są czasowniki: *бачить, будовать, кохаться, меть, личить, радить, рушать, шкодить*, przymiotniki: *заможный, набожный* ‘uczciwy, sumienny’, *особливый, певный, прикрый*, jest też jeden przysłówek – *зимно*.

Liczną grupę stanowią zapożyczenia XVII wieku. Zawiera ona 97 wyrazów (23%), w większości rzeczowników, będących nazwami przedmiotów używanych w życiu codziennym, sprzętów domowych, naczyń, np.: *гарнец, гонт, кахля, клямка, коло* ‘koło młyńskie’, *постромка, склянка, скрыня, шахва* ‘szafa’, *катанка, панчоха, demin. панчошка, саян* ‘wełniana suknia, pasiasta

¹ Okres zapożyczenia wyrazu ustalano na podstawie słowników historycznych, etymologicznych, słowników i wykazów zapożyczeń oraz opracowań słownictwa zapożyczonego. Wyrazy przytacza się w postaci podanej w słowniku.

спóдница', *сукенка, табакерка, хустка, шата* 'bogate odzienie'; nazwy budynków, pomieszczeń i urzędzeń wokół domu: *ганки* 'stopnie na ganku', *ганок, каплица, лазня, фортка, шинок*; nazwy osób: *бестия* 'hultaj, szelma', *возак, забойца, кат, мушкатель, плугавец, франт, фурман, шляхтянка*. Jest tutaj także kilkanaście rzeczowników abstrakcyjnych: *бруд, варта, грозьба, забойство, залицанье* 'zaloty', *забобоны, заручины, казанье, кошт, личба, мова, оказия, покора, поправа, праца, рацея* 'pouczenie'. Znajdują się w tej grupie zapożyczone czasowniki: *блазновать, вандровать* 'włóczyć się', *жартовать, нема, немаш, ошукивать, пановать, пиловать* || *пилувать, пильновать* || *пильнувать, працювать, псовывать* || *псувать, робить, чекать, шинковать* 'sprzedawać, handlować', *шукать*. Jest też parę przymiotników: *латвий, належный, пекельный, плугавый, смачный, стислый* 'skąpy', por. stpol. *ściсты* 'skąpy, skrzętny', *шкодливый, щирый* oraz przysłówków: *навylёт, оподаль, треба*.

Znaczny spadek liczby zapożyczeń następuje w XVIII wieku. W porównaniu z poprzednim okresem jest to grupa niemal o połowę mniejsza, licząca 43 wyrazy (10%). Są to przede wszystkim rzeczowniki oznaczające różne przedmioty, ozdoby, części odzieży: *андарак* 'spódnica', *карпетка, перлы, торба*; nazwy potraw i produktów spożywczych: *клёцки, разынки, скиба* 'kromka'; wyrazy z zakresu życia towarzyskiego, społecznego, religijnego: *кантычки, кирмаж* || *кирмаши, мина* 'wyraz twarzy', *манерка* 'miarka wódki', *особливість, поспех, презент, танок* 'korowód, taniec', *турбация*; nazwy osób: *бляхарь, швачка*, nazwy osiedli: *вёска, фольворок*. Należą tu również czasowniki: *готововать, муштровать, намалёвать, потурбовать* 'zaniepokoić', *расквасить, смаковать, сховать* || *схувать, тримать* || *трымать, школить* 'uczyc', *караць*, przymiotniki: *брудный, мизерный, несмачный* oraz przysłówki: *аккурат, досконально, квит* || *квита* 'koniec, zakończona sprawa', *неможно*.

Najliczniej w słowniku są reprezentowane wyrazy zapożyczone w XIX i na początku XX wieku. W skład tej grupy wchodzi 195 wyrazów (47%). Zwraca uwagę różnica ilościowa pomiędzy tą grupą i zapożyczeniami XVIII wieku. Zbliżony wynik uzyskano w badaniach nad zapożyczeniami w słownikach gwar rosyjskich połowy XIX w., w których zapożyczenia XVIII-wieczne stanowiły 10,8%, natomiast wyrazy przejęte w XIX wieku – 42,6% ogółu analizowanych polonizmów [Wójtowicz 2012: 374–375]. Polonizacja Smoleńszczyzny w XVII w., która pozostawiła swój ślad w słownictwie gwarowym, nie uległa całkowitemu zahamowaniu w XVIII wieku pomimo carskich restrykcji administracyjnych [Расторгуев 1960: 189–191]. Wydaje się, że wpływ polski znalazł swoje odbicie w postaci dużej liczby zapożyczeń odnotowanych dopiero w słownikach XIX w. Wśród zapożyczeń XIX – początku XX wieku dominują rzeczowniki (98 wyrazów) i czasowniki (66 wyrazów). Rzeczowniki stanowią bardzo zróżnicowaną znaczeniowo grupę. Są to nazwy rozmaitych sprzętów domowych, narzędzi, urzędzeń,

pojazdów, obuwia, drobnych przedmiotów: *бизун, гузик, кавалэк, колыска, кошик, ляк* 'lak', *обцуги, обцужки, окравок, пантуфильки, пральник, распалка, рина* 'koryto, młynówka', *тайстра, фурманка, халуна, цаца, цацка* 'zabawka dziecięca', *цвечик*; nazwy napojów, produktów spożywczych: *акавитая* || *кавитая, мазурка* 'ciasto wielkanocne', *папираса, помпушка* 'placuszek; pulchna kobieta'; dość liczne są nazwy osób: *барнадын* 'rosły mężczyzna', *выхуванец, выхуванка, господарь, зух, жачик, кеп* 'głupiec', *кепа* 'głupia', *ковалёвна, коханка, лахудра* 'niechlujna kobieta', *лойдак, лярва* 'rozpustnica', *махар* 'szachraj', *махлер* 'oszust', *научитель, обшарпанец, паненка, радца, распустник* 'urwis', *фармазон* 'człowiek dziwacznie odziany, spryciarz, wolnomyśliciel'; mniejsze grupy tworzą nazwy związane z pracą i różnymi zajęciami: *блонье, целизна* 'grunt nietknięty pługiem', *позычка, пляма, решта*; nazwy części ciała, chorób: *дуна, пэйсы, пранец, пранцы* 'wrzody syfilityczne', *цыцки* 'piersi, sutki'; nazwy zwierząt, owadów, ptaków, ryb: *кавка, ментуз, прусак, слонка, шпак, щупак*; wyrazy związane z uroczystościami, obrzędowością, wierzeniami: *пекельник* 'diabeł', *покута* 'żałoba, ubiór żałobny; skrucha', *покутник, подарунок, шлюба*. Są w tej grupie rzeczowniki abstrakcyjne: *бзик* 'dziwactwo', *гарцы* 'pijatyka', *грубизна, згуба, ляк* 'liczba, ilość – zapis zapewne niedokładny, por. pol. *lik* 'duża liczba' i wyrażenie *bez liku* 'bardzo dużo'; *маёнтык, крадеж* || *крадѣж, моруда* 'zwłoka', *любось, митренга, митренженье, опанованье, оседлость, отведины, отмова, перевага, придуха* 'przyducha, śnięcie ryb', *пудло* 'chybiony strzał; błąd', *развага, раинье, распуста, ратунок, ремус* 'strofowanie, oremus', *стиск* 'ciasnota'.

Do zapożyczonych w tym okresie czasowników należą, np.: *выгарнуть, сгарнуть, огорнуть* 'okopać, okryć', *отгорнуть, вытворять, гандлевать, гарнуться* 'przytulać się, Ignąć', *деньковать, зниважить, квапиться* 'łasić się na cudze dobro, łaknąć', *кировать, конать, кпить, коштоваться* 'częstować się', *ладнеть, латать, лупежить, лыкать, мацоваться* 'pracować z wysiłkiem', *мизернеть, морудить, митренжить, нараить, нарадить, порадить, подраить, пораить, раить, напрацоваться, наробить, переробить, нашкодить, обтинать, обтять, расцинать, обшарпать, одрапать, опановать, опековаться, отаксовать, отштурхивать, перешукивать, плюгавить, поважать, порятовать, послизнуться, сланяться* 'włóczyć się', *смажить, спотыкать, стратить, турбуваться* 'kłócić się, spierać', *улякнуться, шанувать*.

W tej grupie zapożyczeń jest też kilkanaście przymiotników: *каханий, квапливый* 'zawistny, zazdrosny', *крухавый, латаний, незграбный, нелекливый, оседлый, osobisty, осхлый, пропадлый, разважный, снадный* 'odpowiedni, stosowny', *трефный* oraz parę przysłówków: *за ненацку* (pod hasłem *ненацк* 'coś nieoczekiwanego'), właściwie *ze ненацку*, pol. *zniepacka, маркотно, потиху, напочатку, преч* 'precz; przedtem', *обертасом* w wyrażeniu *быть обертасом* 'szybko powrócić', *рантом*.

Należy jeszcze wspomnieć o rzadkich przykładach, których znaczenie słownikowe dokładnie określa ich chronologię. Są to wyrazy *повстанецы* i *дидки* l. mn. 'zaostrzone kije używane do zwalczania polskich powstańców 1863 r.'. Wpływy polskie pozostawiły ślad w sferze życia codziennego tego okresu, o czym świadczą tytuły i wyrażenia grzecznościowe: *моспане* – forma wołacza rzeczownika *моспан* 'mości pan', *вашимь* 'waszeć; człowiek wyniosły', *добрыдень*, *добрывечир*, *добраночь*.

W analizie zapożyczeń nie sposób pominąć wyrazów polskich będących dziedzictwem epoki prasłowiańskiej lub mających odpowiedniki w językach zachodniosłowiańskich. Pewna ich część ma zasięg geograficzny ograniczony do obszaru zachodnich gwar rosyjskich, niekiedy południoworosyjskich. Mogą one być wynikiem kontaktów językowych międzysłowiańskich, zwłaszcza jeśli uwzględni się silne wpływy polskie na słownictwo języków wschodniosłowiańskich i późną datację większości zapożyczeń w rosyjskim. Na przykład prasł. **l'ubostь* 'upodobanie, dobrotliwość, życzliwość, ukochanie, przyjemność' [ЭССЯ 15: 178], stpol. *lubość* 'przyjemność, łaskawość, życzliwość, rozkosz' od 1418 r. [SS IV: 70–71], chor./serb. dawn. dial. *љубост* 'dobroć, miłość'; wyraz rozpowszechniony w językach zachodniosłowiańskich, w ros. tylko w gwarach smoleńskich – *любость* 'przyjemne uczucie wywołane zdziwieniem lub zachwytem', w sąsiednich gwarach briańskich *любость* 'dobre przyjacielskie stosunki' [СРПГ 17: 239], por. wsp. brus. *любасць* 'miłość', dial. *любосць* 'łaska, życzliwość'. Prasł. **konati* 'kończyć, doprowadzać do końca' [ЭССЯ 10: 181–182], stpol. *konać* 'czynić, działać' od XIV w., 'umierać' od XV w. [Boryś 247], strus. *конати* 'doprowadzać do końca, niszczyć (pokonać)' od 1635 r. [СРЯ 7: 269]; w dialektach ros. duże zróżnicowanie znaczeń: *конать* zamęczać, zadręczać, gnębić; dusić, uciskać; błagać, wypraszać; uciekać [СРПГ 10: 181], ale tylko w gwarach smoleńskich i kurskich *конать* 'umierać', por. brus. *коначь* 'ts.' [Носович 244]. Vasmer [Фасмер II: 307] sugeruje pożyczkę z polskiego. Prasł. **smažiti* 'powodować wysychanie w wysokiej temperaturze; przypiekać, prażyć', pol. *smażyć* 'prażyć, piec produkt żywnościowy; palić, przypiekać' od XV w. [Boryś 562]; w ros. wyłącznie w gwarach, *смажить* 'prażyć, piec' smol., psk., pld., zach., *смажиться* tylko w gwarach smoleńskich [СРПГ 38: 338], por. brus. *смажиць* 'piec na tłuszczu' [Носович 593]. Pogląd o zapożyczeniu tego rodzaju wyrazów z polskiego do gwar rosyjskich nie jest odosobniony. Na przykład Aleksander Brückner uważał, że wyraz *godzina* '1/24 część doby', w gwarach smoleńskich *година* 'ts.', prasł. **godina*, „od nas [jest] i na Rusi i na Litwie” [Brückner 148]. Według Maxa Vasmera [Фасмер II: 356] *кохать* 'kochać' zach., smol., prasł. **kochati* (sę), tylko w gwarach smoleńskich *кохаться* 'kochać się, lubić się' [СРПГ 15: 120], jest zapożyczeniem z polskiego.

Włodzimierz Dobrowolski zamieścił w słowniku 126 wyrazów (30,4%), które do zasobu gwarowego nie należą, lecz są częścią słownictwa języka ogólnego. Sporo takich wyrazów rejestruje siedemnastotomowy słownik współczesnego rosyjskiego języka literackiego [ССРЛЯ]. Np.: *банкет, бляшка, забава, мешанина, муровать, особа, пышный, расквасить, сенат, табакерка, танец, франт, фундамент* itp. Część z nich to wyrazy przestarzałe, np.: *камора, карпетка, кат, кошт, оказия, покора, пановать, послуга, презент, фармазон, фурман, швачка*. Niektóre polonizmy należą dziś do słownictwa potocznego, np.: *плюгавый, смачный, смаковать, фортка, школить, хлопцев, цаца* lub *pospolitego*, np.: *выговорять, латать, мордовать, обшарпать, окуляры, плюгавец, торба, шкодить, шкодливый* itp.

Większość wyrazów polskich została zapożyczona do gwar smoleńskich w wyniku kontaktu bezpośredniego. Należy jednak wziąć pod uwagę to, że proces zapożyczania odbywał się w warunkach silnego oddziaływania języka białoruskiego, ale pośrednictwa tego języka nie można w wielu wypadkach stwierdzić. Za pośrednictwem białoruskim zapożyczono wyrazy, np.: *акавитая* || *кавитая* 'wódka', z fleksją przymiotnikową, pol. *okowita* od XVII w. [Brückner 377], brus. *акавитка* || *кавитка* [Носович 4], przest. *акавита* 'ts'; *будзьян* || *буцян* 'bocian', brus. *буцян* [Носович 40]; *ганки* 'stopnie na gan-ku', brus. *ганки* 'ts.' [Носович 109]; *кавмерь* || *каумерь* 'kołnierz', brus. *ковнер* 'ts.' [Носович 240]; *кишенья* 'kieszzeń', pol. *kieszzeń* od XVII w., *kieszzenia* w XVI w. [Boryś 230], strus. *кишень* 'ts.', 1589 r. [СРЯ 7: 144], brus. *кишеня* 'ts.' [Носович 285]; *кайстра* 'woreczek, torba, torebka', wariant rzeczownika *тайстра, трайста* 'ts.', pol. *tajstra* 'torba', także *kaistra* [Brückner 564], brus. *кайстра* 'ts.'. Niewykluczone, że pod wpływem białoruskim nastąpiła zmiana semantyki czasownika *кваніцца* 'łasić się na coś, na cudze dobro', pol. *kwapić się* 'zabierać się do czego z ochotą, raźnie' od XV w. [Boryś 277], st-pol. *kwapić się* 'spieszyć się', *кваріць к собіе* 'wabić kogo ku sobie' [Reczek 177, SS III: 474], brus. *кваніццця* 'z zawiścią patrzyć na co, pragnąc z tego skorzystać', *квалівы* 'zawistny' [Носович 232], wsp. brus. *кваніцця* 'być chciwym'.

Należy podkreślić, że przy zapożyczaniu rzeczowniki z reguły zachowują znaczenie i kategorie gramatyczne swoich polskich prototypów. Niekiedy jednak rodzaj gramatyczny ulega zmianie. Wyraz *ślub* 'zawarcie związku małżeńskiego', dawn. *szlub*, uzyskał rodzaj żeński *шлюба* 'ts.' zapewne pod wpływem rodzaju rosyjskich rzeczowników *свадьба, женитьба*, por. brus. *шлюб* 'ts.' [Носович 713]. Rodzaj gramatyczny zmieniły zapożyczenia: *крама* z pol. *kram* pod wpływem ros. *лавка* 'sklep', *мазурка* z pol. *mazurek* 'rodzaj ciasta wielkanocnego' – ros. (сладкая сдобная) *булка*; *панера* z pol. *papier* – ros. *бумага*, por. brus. i ukr. *панера* 'ts.'. Wyraz *шлюба* wskazuje, że zmiana rodzaju wymienionych rzeczowników była wynikiem wpływu rosyjskiego, a nie pośrednictwa białoruskiego.

Podstawową grupę polonizmów w słowniku Dobrowolskiego stanowią wyrazy, które wzbogaciły słownictwo gwarowe. Zawiera ona 288 zapożyczeń, wśród których można wyróżnić dwie warstwy: wyrazy używane wyłącznie w gwarach smoleńskich i wyrazy będące zarazem częścią zasobu leksykalnego innych gwar rosyjskich. Pierwszą warstwę tworzy 137 wyrazów (48%), głównie rzeczowników i czasowników. Są to rzeczowniki, np.: *бзик, варта, вёска, година, господарь, жачик, забойца, згуба, зух, личба, лотр, мешанец, митренга, намова, научитель, отмова, пекельник, перевага, развага, размова, решта, рина, смова, тлум, турбаця, цвечик, швагер* itp., oraz czasowniki, np.: *блазновать, вандровать, готовить, деньковать, кохаться, кпить, ладнеть, лупежить, лыкать, намовлять, одрапать, прибудовать, сквипить, скваснеть, скривдить, сланяться* itp. Należą tu także przymiotniki, np.: *брудный, квапливый, крухавый, латвый, належный, певный, прикрый, пропадлый, разважный, снадный* itp. W drugiej warstwie zapożyczeń najliczniejsze są wyrazy właściwe gwarom smoleńskim i południoworosyjskim, a w szczególności briańskim, kurskim i orłowskim. Odnotowano 122 wyrazy (42%) wspólne dla wymienionych gwar, np. rzeczowniki: *блонье, бруд, гузик, казанье, катанка, клямка, падлина, панчоха, подарунок, покута, порада, поспех, пригода, придуха, рапуха, распалка, цебир, шата* itp., oraz czasowniki, np.: *бачить, витать, дюбнуть, конать, меть, мусить, пильновать, працовать, псовать, спотыкать, стратить, хилить, чекать, шанувать* itp. Jest też kilka przymiotników, np.: *заможный, каханий, незграбный, стислый*. Znacznie mniej jest zapożyczeń polskich wspólnych gwarom smoleńskim i środkoworosyjskim, głównie pskowskim, w mniejszym stopniu twerskim. Słownik notuje jedynie 24 te same wyrazy (8%), a wśród nich rzeczowniki, np.: *блазен, грозьба, дуна, жарт, жур, кирмаш, обшарпанец, распуста*, czasowniki, np.: *опановать, отштурхивать, послизнуться* oraz przymiotnik *пекельный*. Niewiele jest w tej warstwie wyrazów używanych w gwarach smoleńskich i zarazem znanych gwarom północnorosyjskim (ok. 2%), nowogrodzkim, kostromskim, jarosławskim, sporadycznych w gwarach archangielskich, np.: *кавалок, крадеж(ь) || крадѣж(ь), мова, мовить, наробить*.

Z analizy zebranego materiału można wyprowadzić następujące wnioski. Wielka liczba polonizmów w słowniku Włodzimierza Dobrowolskiego jest świadectwem silnego wpływu języka polskiego na słownictwo rosyjskie na obszarze Smoleńszczyzny. Część zapożyczeń (30,4%) należy do słownictwa języka ogólnego, pozostałe wyrazy (69,6%) wzbogaciły słownictwo gwarowe. Porównanie liczby polonizmów ze słownika Dobrowolskiego z zasobem wyrazów zapożyczonych z polskiego w innych gwarach rosyjskich pozwala stwierdzić, że pod względem liczby zapożyczeń gwary smoleńskie zajmują pierwsze miejsce (288 wyrazów), w niewielkim stopniu wyprzedzając gwary pskowskie (273 wyrazy) i zachodnie gwary briańskie (266 wyrazów). Zapo-

życzenia polskie zaczynają napływać szerszym strumieniem na teren Smoleńszczyzny w XVI wieku. W wieku XVII ich napływ staje się jeszcze silniejszy, a w XVIII wieku ulega spowolnieniu. Najliczniejsze są wyrazy zapożyczone w XIX i na początku XX wieku, stanowiące niemal połowę ogólnej liczby badanych wyrazów. Większość wyrazów polskich została zapożyczona w wyniku kontaktu bezpośredniego z językiem rosyjskim. Pewną część wyrazów przejęto za pośrednictwem języka białoruskiego. Wśród zapożyczeń najliczniejsze są rzeczowniki – 236 wyrazów (57%) i czasowniki – 118 wyrazów (29%). Znacznie mniej jest przymiotników – 33 wyrazy (8%) i przysłówków – 18 wyrazów (4%). Odnotowano kilka partykuł: *бадаў*, *нихай* oraz *юж* – także w funkcji przysłówka i zaimek *який*. Zapożyczenia dotyczą rozmaitych dziedzin życia ludności wiejskiej. Są to głównie wyrazy z zakresu kultury materialnej, nazwy przedmiotów codziennego użytku, sprzętów domowych, narzędzi, pomieszczeń, nazwy odzieży, obuwia, tkanin, produktów spożywczych, napojów (39%). Sporą grupę tworzą nazwy osób, części ciała, nazwy zwierząt, owadów, płazów, ryb (29%). Bardzo liczne są abstracta (32%). Wśród czasowników najwięcej jest wyrazów nazywających czynności związane z zachowaniem człowieka, współżyciem społecznym, okazywaniem pomocy, komunikowaniem się, stanem posiadania (48%), a następnie czasowników wyrażających czynności z zakresu prac domowych i gospodarczych (24%). Mniejsze grupy stanowią czasowniki dotyczące przemieszczania się, ruchu, przyrządzania posiłków (16%) oraz określające doznania wzrokowe, smakowe, dotykowe, czynności umysłowe i stany psychiczne (12%).

Słownik Dobrowolskiego rejestruje słownictwo sprzed ponad stu lat i ukazuje ówczesny zbiór wyrazów polskiego pochodzenia. Do pełniejszego poznania zasobu zapożyczeń i poszerzenia dotychczasowej wiedzy w tym zakresie mogłyby się niewątpliwie przyczynić badania nad polonizmami we współczesnych gwarach smoleńskich.

Wykaz skrótów

brus.	- białoruski	prasz.	- prasłowiański
chor./serb.	- chorwacki i serbski	ros.	- rosyjski
dawn.	- dawny	smol.	- smoleński
demin.	- deminutivum	stpol.	- staropolski
dial.	- dialekt, dialektyczny	strus.	- staroruski
płd.	- południowy	ts.	- to samo
pol.	- polski	ukr.	- ukraiński
przest.	- przestarzały	wsp.	- współczesny
psk.	- pskowski	zach.	- zachodni

Bibliografia

- Добровольский – Добровольский В. Н. 1914. *Смоленский областной словарь*, Смоленск: Типография П. А. Силина.
- Карский Е. Ф. 1962. *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*, Москва: Изд. АН СССР.
- Носович – Носович И. И. 1870. *Словарь белорусского наречия*, Санкт-Петербург: Изд. Отделения русского языка и словесности имп. АН.
- Подвысоцкий А. О. 1885. *Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении*, Санкт-Петербург: Изд. II Отделения имп. АН.
- Расторгуев П. А. 1960. *Говоры на территории Смоленщины*, Москва: Изд. АН СССР.
- Сороколетов Ф. П., Кузнецова О. Д. 1982. *Очерки по русской диалектной лексикографии*, Ленинград: Наука.
- СРНГ – Филин Ф. П., Сороколетов Ф. П. (red.) 1965–2010. *Словарь русских народных говоров*, вып. 1–43, Москва–Ленинград–Санкт-Петербург: Наука.
- СРЯ – Бархударов С. Г., Богатова Г. А., Крысько В. Б. (red.) 1975–2011. *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, вып. 1–29, Москва: Наука.
- ССГ – Иванова А. И., Бояринова Л. З. (red.) 1974–2005. *Словарь смоленских говоров*, вып. 1–11, Смоленск: Смоленский государственный педагогический университет.
- ССРЛЯ – Чернышев В. И. (red.) 1950–1965. *Словарь современного русского литературного языка*, t. I–XVII, Москва–Ленинград: Изд. АН СССР, Наука.
- Фасмер М. 1964–1973. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с нем. и дополнения О. Н. Трубачева, t. I–IV. Москва: Прогресс.
- ЭССЯ – Трубачев О. Н. (red.) 1974–2005. *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, вып. 1–31, Москва: Наука.
- Boryś – Boryś W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brückner – Brückner A. 1970. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Reczek – Reczek S. 1968. *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SS – Urbańczyk S. (red.). 1953–2003. *Słownik staropolski*, t. I–XI, Warszawa–Wrocław–Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Wójtowicz M. 2012. *Zapożyczenia z języka polskiego w słownikach gwar rosyjskich połowy XIX wieku*, [w:] D. Paško-Koneczniak (red.) *Współczesne badania nad kulturą, literaturą i językiem rosyjskim*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 371–386.

